

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТА ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ**А. С. Шмельова**

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ORCID: 0000-0002-3863-5218

Показано, що особливої уваги під час підготовки майбутніх юристів заслуговує другий (магістерський) рівень підготовки. Розглянуто основні компоненти ціннісно-сміислової компетентності юриста та досліджено мотиваційний компонент, який передбачає усвідомлення студентом причин, приводів, спонук для навчання, здобуття нових навиків, формування компетентностей, самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення. Визначено основні складові мотиваційного компоненту ціннісно-сміислової компетентності майбутнього юриста залежно від особливостей ставлення кожного студента до своєї діяльності, роботи, навчання. Проведено анкетування студентів у закладі вищої освіти та на його основі визначено мотиваційну складову навчання у Кременчуцькому національному університеті імені Михайла Остроградського. Показано, що набуття відповідних компетентностей, в тому числі інноваційного і науково-дослідницького характеру, саме під час магістерської підготовки, значно підвищують рівень мотиваційної складової бажання навчатись і розвиватись, зроблені акценти у навчанні під час магістерської підготовки на розвиток особистості студента, побудову його системи цінностей, формування особистих високих моральних якостей і ціннісно-сміслових орієнтацій сприяють усвідомленню необхідності досягнення юридичної та соціальної справедливості у суспільстві.

Ключові слова: мотивація, ціннісно-сміслова компетенція, право, юридична освіта, магістерська підготовка.

АКТУАЛЬНІСТЬ РОБОТИ. В умовах розвитку України як європейської, правової, незалежної, соціальної держави рівень підготовки майбутніх юристів набуває великого значення. Саме правова система відіграє особливо важливу роль у розв'язанні завдань гармонізації суспільства. Саме вона покликана здійснювати активний вплив на характер змін у суспільстві, сприяти гуманізації держави і права, вдосконаленню законодавчого процесу, піднесенню ефективності правового регулювання, формуванню високої суспільної та індивідуальної правосвідомості [1].

Разом із рухом нашої держави до європейської спільноти з'являються нові виклики і до системи вищої освіти взагалі, і до юридичної освіти. Адже декларування загальноєвропейського принципу «верховенства права» у законодавчих актах України вимагає розуміння громадянами основних засад функціонування правової системи держави, відсутності правового нігілізму і готовності до реформ.

Тому рівень юридичної освіти у державі можна вважати одним із найважливіших компонентів функціонування правового, демократичного суспільства. Це зумовлює, з одного боку, необхідність приведення національних стандартів підготовки юристів до міжнародних вимог, а з іншого, – проектування нових форм, методів, перспективних напрямів підвищення якості підготовки фахівців, вироблення механізму їх забезпечення з урахуванням національної освітньої практики.

Важлива роль закладів вищої освіти у процесі підготовки фахівців є беззаперечною, адже саме у ЗВО студенти отримують теоретичні знання, засвоюють навички, формують свій світогляд, вчаться відрізняти правове від деліктного. На різних рівнях вищої освіти здобувачі засвоюють необхідний обсяг знань, умінь і навичок для подальшої професійної діяльності.

Відповідно до проєкту Концепції розвитку юридичної освіти в Україні, її метою є формування компетентностей, необхідних для розуміння природи і функцій права, змісту теоретичних засад (доктрин), принципів і основних юридичних інститутів, застосування права, а також меж юридичного регулювання різних суспільних відносин. Здобувачі юридичної освіти повинні бути готові до захисту прав людини та основоположних свобод, утвердження верховенства права, будучи відданими принципам людської та професійної гідності, справедливості, рівності, неупередженості, незалежності, співпереживання та дотримання високих етичних стандартів [2].

Особливої уваги заслуговує другий (магістерський) рівень підготовки. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», магістерський рівень вищої освіти передбачає набуття здобувачами здатності до розв'язування задач дослідницького або інноваційного характеру у певній галузі професійної діяльності [3].

Після років обговорень, аналізу та консультацій Міністерством освіти і науки України було затверджено Стандарт вищої освіти України другого (магістерського) рівня за спеціальністю 081 Право (далі – Стандарт). Відповідно до Стандарту, цілями навчання майбутніх магістрів права є набуття здатності розв'язувати складні задачі та проблеми у сфері правотворчості і правозастосування або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог [4].

Так, майбутні юристи у процесі магістерської підготовки, маючи дипломи бакалаврів з права, досягши тим самим здатності до розв'язування складних спеціалізованих задач у юридичній галузі, продовжують набувати відповідні компетентності, необхідні для здійснення майбутньої професійної діяльності.

Важливим завданням закладів вищої освіти при цьому є орієнтація на розвиток особистості студента, побудову його системи цінностей, формування особистих якостей, гармонійного розвитку і ціннісно-сміслових орієнтацій. Адже юрист – це адвокат, прокурор, суддя, законодавець, викладач юридичних дисциплін – представник соціально орієнтованої професії, метою якої є захист прав, свобод та інтересів людини, громадянина, держави.

Тому в основі його професійної діяльності повинні бути закладені перш за все високі моральні якості, які формуються у тому числі у процесі підготовки у ЗВО. Поряд із набуттям освітньо-професійних компетенцій важливим є формування ціннісно-сміслових компетентностей майбутнього юриста, тобто його системи цінностей, ставлення до професії, до закону, до верховенства права.

Метою статті є аналіз ціннісно-мотиваційної компоненти особистості сучасної студентської молоді та визначити наявних тенденції формування ціннісно-сміслових орієнтацій професійної компетентності майбутніх юристів.

МАТЕРІАЛ І РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ. У сучасних дослідженнях ціннісні орієнтації розглядають у контексті професійного становлення майбутніх фахівців: як показник (критерій) сформованості естетичного смаку майбутнього правоохоронця (Ю. Орел-Халік), як критерій сформованості професійно-значущих якостей юриста (В. Савіщенко), як критерії духовних цінностей майбутніх правознавців (О. Шкіренко), як критеріїв та показників сформованості полірольової професійної компетентності майбутніх юристів (О. Котикова), як критерії сформованості моральної культури майбутніх юристів (О. Денищик), як критерії та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх юристів (О. Калита).

Моральні якості юристів є предметом особливої уваги суспільства. Воно традиційно пов'язує з юридичною професією уявлення про такі основоположні цінності, як гуманізм, справедливість, об'єктивність, чесність і порядність тощо [5]. Моральний вимір права є необхідною умовою його подальшого розвитку й вдосконалення, умовою його гуманістичної, особистісної орієнтації. Моральне обґрунтування права та правове забезпечення моральних норм ведуть до їх гармонійності і дієвості [6].

У формуванні ціннісно-сміслових компетентностей має місце низка суперечностей між:

- вимогою суспільства до підвищення якості підготовки фахівців в умовах магістратури за освітньо-професійним, освітньо-науковим або науковим напрямом та екстенсивними підходами національних закладів вищої освіти до їх реалізації;

- тенденцією інтеграції національної системи вищої освіти з європейським освітнім простором та потребою в збереженні кращих вітчизняних освітніх традицій, зокрема щодо організації магістерської підготовки;

- проблемами формування ціннісно-сміслових компетентностей майбутніх юристів та потенціалом

застосування аксіологічного, компетентнісного, системного та діяльнісного підходів у процесі магістерської підготовки.

А. Хуторський називає ціннісно-сміслову компетентність однією з ключових складових частин готовності майбутніх юристів до професійної діяльності. Він вважає, що це компетентність у сфері світогляду, пов'язана з ціннісними орієнтирами людини, її здатністю бачити та розуміти навколишній світ, орієнтуватись у ньому, усвідомлювати свою роль і призначення, діяти творчо, вміти вибирати цільові та значеннєві установки для своїх дій і вчинків, приймати рішення. Ця компетентність, на думку вченого, забезпечує механізм самовизначення людини в ситуаціях навчальної й професійної діяльності. Від неї залежать індивідуальна освітня траєкторія людини та програма її життєдіяльності загалом [7].

Ціннісно-смістова компетентність передбачає такі вміння: формулювати власні ціннісні орієнтири щодо майбутньої професії і сфери діяльності; володіти способами самовизначення в ситуаціях вибору на основі власних позицій; приймати рішення, брати на себе відповідальність за їх наслідки, здійснювати дії і вчинки на основі вибраних цільових та смислових установок.

Отже, ціннісно-смістова компетентність – сукупність знань, умінь і навичок майбутнього юриста, які передбачають його здатність формувати ціннісні орієнтири, визначати шляхи досягнення цих орієнтирів, усвідомлювати роль моралі у професії, нести відповідальність за прийняті рішення, керуватись нормами професійної етики та обирати вид і модель поведінки. Визначення особливостей та структури ціннісно-сміслових компетентностей бакалаврів юристів розглянуто у роботах К. Абульханової-Славської, М. Дьяченка, Л. Кандибовича, Н. Кузьміної, Л. Орбан-Лембрик, В. Шадрікова та ін.

Відзначимо, що ціннісно-смістова компетентність юристів є складовою частиною їхньої готовності до професійної діяльності, єдністю теоретичної й практичної готовності до неї.

Основними компонентами ціннісно-сміслових компетентностей юриста вважатимемо:

- мотиваційний (спрямованість особистості, усвідомлення нею власних спонук: мотивів, інтересів, цінностей);

- змістовний (понятійні уявлення майбутніх юристів про досліджувану компетентність як про важливу, значущу сторону професійної діяльності та людського життя, розуміння цих цінностей);

- діяльнісний (уміння розв'язувати професійні й життєві ситуації, спираючись на власні ціннісно-сміслові орієнтири й поважаючи цінності інших людей);

- оцінно-рефлексивний (уміння особистості використовувати цінності й змісти для оцінки, саморегуляції й самоорганізації своєї поведінки й діяльності).

Мотиваційний компонент передбачає усвідомлення студентом причин, приводів, спонук для навчання, здобуття нових навичок, формування

компетентностей, самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення. Саме особливості мотиваційної складової бажання навчатись і розвиватись повинні бути враховані під час підготовки юриста до професійної діяльності.

Визначимо основні складові мотиваційного компоненту ціннісно-сислової компетентності майбутнього юриста. Залежно від особливостей ставлення кожного студента до своєї діяльності, роботи, навчання можна виокремити наступні складові мотиваційного компоненту:

- особисті мотиви;
- вплив волі інших осіб (батьків, однолітків);
- досягнення визначеної мети або завдання як мотив;
- самовизначення як мотив;
- змагальність у студентському середовищі як мотив;
- реалізація принципу верховенства права у професійній діяльності як мотив;
- досягнення юридичної та соціальної справедливості у суспільстві внаслідок своєї діяльності як мотив;
- самоповага як мотив.

З метою визначення мотиваційної складової навчання студентів у закладі вищої освіти у Кременчуцькому національному університеті імені Михайла Остроградського було проведено анкетування студентів. Всього опитано 164 студенти, із них: 127 студентів, що здобувають освітній ступінь бакалавра (Група I), і 37 студентів – освітній ступінь магістра (Група II).

Серед 37 опитаних студентів Групи II 32 студенти відповіли, що вступили до закладу вищої освіти з метою здобуття вищої освіти і подальшого працевлаштування лише п'ятеро зазначили, що вступили на навчання за вказівкою батьків. Тут прослідковується переважна наявність особистих мотивів (студенти розуміють цінність вищої освіти, розвитку особистості, становлення як професіонала). Вплив інших осіб також присутній, але не значний.

Натомість серед 127 студентів Групи I 62 студенти вступили до університету для отримання освіти і працевлаштування, а 52 – тому що всі однокласники після школи вступили до університетів. Тут також прослідковуємо наявність особистих мотивів і відповідно вплив волі інших осіб. Але у студентів-бакалаврів суттєво нижчий рівень особистих мотивів для вступу до університету, що говорить про нестійке їх уявлення про важливість вищої освіти у порівнянні зі студентами-магістрами.

Варто зазначити, що були опитані студенти-бакалаври першого, третього і четвертого курсу. Це переважно вікова категорія від 18 до 22 років. Їх невизначеність у мотивації вступу до університету можна пояснити відсутністю життєвого досвіду і не достатнім рівнем розуміння реалій сучасної професійної діяльності. У відсотковому значенні питання мотивації вступу до ЗВО наведено на рис. 1.

Рисунок 1 – Мотивація вступу до ЗВО

Таким чином, 86 % студентів-магістрів і 49 % студентів-бакалаврів вступили на навчання до університету з метою здобуття вищої освіти і подальшого працевлаштування, 14 % студентів-магістрів і 41 % студентів-бакалаврів – тому що вступили інші однокласники, і 10 % студентів-бакалаврів вступили до університету за вказівкою батьків.

Під час відповіді на запитання, чи планують студенти у подальшому працювати за фахом, 68 % студентів-магістрів і 61 % студентів-бакалаврів дали позитивну відповідь (рис. 2).

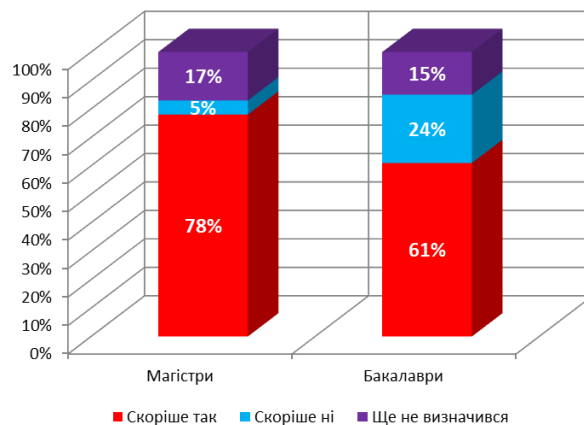

Рисунок 2 – Мотивація подальшого працевлаштування за фахом

Це свідчить про те, що досягнення визначеної мети як мотив також має місце серед складових мотиваційного компоненту ціннісно-смыслові компетентності. Принаймі дві третини студентів обох освітніх рівнів ставлять собі за мету працювати за фахом. Причому, якщо відсоток респондентів, що не визначилися приблизно однаковий (15 % – Група I, 17 % – Група II), то відсоток магістрів, які не планують працювати за фахом (5 %) майже в 5 разів менший за подібну категорію у бакалаврів (24 %).

У результаті аналізу питання «що для вас є головним у процесі навчання?» маємо такі дані (рис. 3): 6 % опитаних студентів-бакалаврів навчаються заради оцінки, 14 % – щоб довести, що вони найкращі, 63 % навчаються тому, що цього вимагають батьки і контролюють успішність і лише 17 % навчаються заради отримання знань і підготовки до професійної діяльності.

Рисунок 3 – Головний компонент у процесі навчання

Серед студентів-магістрів заради оцінки навчається 1%, 27 % – щоб довести, що вони найкращі, 5 % – заради схвалення батьків, 60 % навчаються заради отримання знань.

Аналізуючи відповіді студентів, прослідковуємо наявність самовизначеності та змагальності як мотивів до навчання. Як для респондентів Групи I так і для Групи II вагомим у освітньому процесі є довести, що вони найкращі. Причому у студентів магістерського рівня підготовки відсоток студентів

із такими мотивами вищий, ніж у бакалаврів вдвічі. Це можна пояснити тим, що майбутні фахівці, які навчаються на магістерському рівні підготовки, старші за віком, уже пройшли навчальну та переддипломну практику, вони гостріше відчувають конкуренцію на ринку праці, тому бажання самовизначитись, бути кращими, змагатись за місце у суспільстві займають важливе місце у мотиваційній складовій ціннісно-смыслові компетентності майбутніх юристів. Цим самим можна пояснити і незначний показник контролю оцінок батьками для респондентів Групи II, який в понад 12 разів менший за Групу I.

Відносно необхідності вищої освіти як такої (рис. 4) можна прослідкувати певну кореляцію з попередніми відповідями по різних групах респондентів.

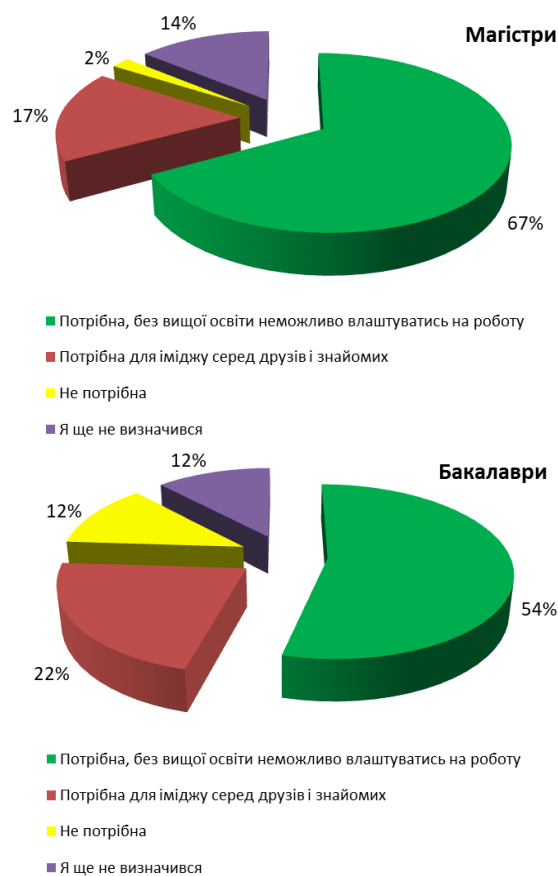

Рисунок 4 – Роль вищої освіти у подальшому житті

Так само має місце іміджева складова (22 % – Група I, 17 % – Група II), приблизно на одному рівні знаходиться відсоток респондентів, які не визначилися з питанням доцільності та/або необхідності здобуття вищої освіти. Проте за рахунок більш свідомого вибору при вступі в магістратуру, усього 2 % магістрів вважають, що вища освіта не потрібна (12 % для студентів бакалаврів).

Показовим є аналіз відповідей щодо отримання саме юридичної вищої освіти (рис. 5).

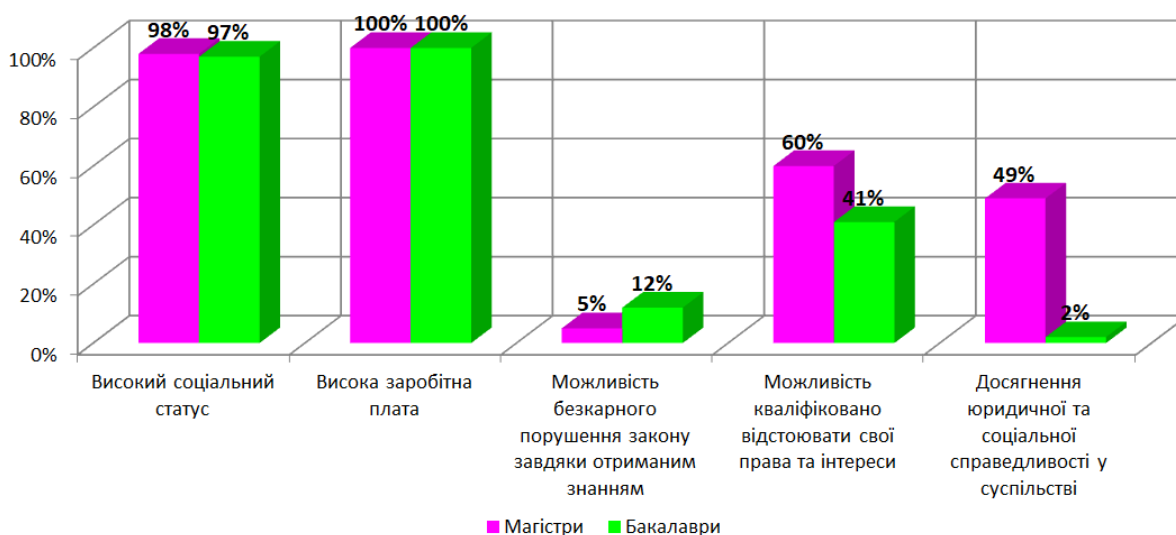

Рисунок 5 – Мотивація отримання вищої юридичної освіти

Безумовним лідером тут є прагматичний інтерес – бажання мати високий соціальний статус та достойну заробітну платню (майже 100 % респондентів по усім групам). На другому місці знаходиться можливість кваліфіковано відстоювати свої інтереси та права. Причому характерно, що набуття відповідних компетентностей, в тому числі інноваційного і науково-дослідницького характеру, саме під час магістерської підготовки, значно підвищують рівень впевненості у собі, як кваліфікованому фахівцю в галузі права (41 % – Група I, 60 % – Група II), так і в можливостях системи правосуддя в цілому. Потенційне бажання використовувати свої знання для безкарного вчинення неправомірних дій, незаконного збагачення тощо для студентів магістрів є досить низьким (12 % – Група I, 5 % – Група II). Натомість зроблені акценти у навчанні під час магістерської підготовки на розвиток особистості студента, побудову його системи цінностей, формування особистих високих моральних якостей і ціннісно-сміслових орієнтацій сприяють усвідомленню необхідності досягнення юридичної та соціальної справедливості у суспільстві (5 % – Група I, 49 % – Група II).

ВИСНОВКИ. Для підготовки майбутніх юристів на магістерському рівні важливо не лише дати теоретичні знання, навчити використовувати їх у практичній діяльності, а й сформувані окрім професійних компетентностей морально-етичні навички, необхідні у професійній діяльності.

Проведені дослідження дозволили виявити слабкі місця у мотиваційній складовій ціннісно-смісловій компетентності майбутніх юристів, як для бакалаврів, так і для магістрів.

Перспективами подальшої роботи в цьому напрямі можуть бути розроблення та укладання практикумів, вправ, ситуаційних завдань, які б сприяли розвитку мотивації студентів до захисту прав людини та основоположних свобод, утвердження верховенства права, співпереживання та дотримання високих етичних стандартів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ленгер Я. І. Реформування правової системи України як засіб підвищення її ефективності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 20 с.
2. Концепція розвитку юридичної освіти : проект / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/koncepciya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika> (дата звернення: 25.12.2021).
3. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page2> (дата звернення: 25.12.2021).
4. Стандарт вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 17.08.2020 р. № 1053. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/08/081-pravo-magistr.pdf> (дата звернення: 25.12.2021).
5. Хоменко О. В. Загальна характеристика моральної культури юриста. *Форум права*. 2013. № 11. С. 712–716.
6. Лозовой В. О., Петришин О. В. Професійна етика юриста. Видавництво «Право», 2004. 176 с.
7. Хуторський А. Ключові освітні компетентності. URL: <http://osvita.ua/school/theory/2340/> (дата звернення: 25.12.2021).

FORMATION OF MOTIVATIVE COMPONENT OF VALUE-SEMANTIC COMPETENCIES OF FUTURE LAWYERS

A. Shmelova
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskiy National University
ORCID: 0000-0002-3863-5218

Purpose. It is shown that the second (master's) level of training deserves special attention during the training of future lawyers. The main components of value-semantic competence of a lawyer are considered and the motivational component is investigated, which involves students' awareness of reasons, occasions, motivation to learn, acquisition of new skills, competences, self-knowledge, self-development, self-improvement. It is determined the main components of the motivational component of the value-semantic competence of the future lawyer depending on the peculiarities of the attitude of each student to their activities, work, study. **Methodology.** A survey of students in a higher education institution was conducted and on its basis the motivational component of education at the Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University was determined. **Results.** It is shown that the acquisition of relevant competencies, including innovation and research, during the master's training, significantly increase the level of motivational component of the desire to learn and develop, emphasis in teaching during the master's training on student personality development, building its value system, the formation of personal high moral qualities and value-semantic orientations contribute to the awareness of the need to achieve legal and social justice in society. **Originality.** Particular attention is paid to the analysis of the answers to obtaining exactly legal higher education. **Practical value.** The research revealed weaknesses in the motivational component of value-semantic competence of future lawyers, both for bachelors and masters and can be used in the educational process in the form of developing and concluding workshops, exercises, situational tasks to promote student motivation.

Key words: motivation, value-semantic competence, law, legal education, master's degree.

REFERENCES

1. Lenger, Ya. I. (2007). Reformuvannya pravovoi systemy Ukrainy yak zasib pidvyshchennia yii efektyvnosti [Reforming the legal system of Ukraine as a means of increasing its efficiency: author's ref. dis. for science degree of Phd (Law)]. Kyiv, 20 p. [in Ukrainian]
2. Kontsepsiia rozvytku yurydychnoi osvity: proekt / Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. [The concept of legal education]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/koncepciya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika> [in Ukrainian]
3. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014. № 1556-VII. [About higher education]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page2> [in Ukrainian]
4. Standart vyshchoi osvity : Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 17.08.2020 № 1053. [Standard of higher education]. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standart_y/2020/08/081-pravo-magistr.pdf [in Ukrainian]
5. Khomenko, O. V. (2015). Zahalna kharakterystyka moralnoi kultury yurysta [General characteristics of the moral culture of a lawyer]. *Forum prava*. 2013. № 11, pp. 712–716. [in Ukrainian]
6. Lozovoi V. O., Petryshyn O. V. (2004). Profesiina etyka yurysta [Professional ethics lawyer]. Publishing House «Law», 176 p. [in Ukrainian]
7. Khutorskyi, A. Kliuchovi osvitni kompetentnosti [Key educational competencies]. URL: <http://osvita.ua/school/theory/2340/> [in Ukrainian]

Стаття надійшла 25.12.2021